

I.Tursunqulov, Jizzax Sambhram universiteti dotsenti

Xurazova Sharofat, Jizzax Sambhram universiteti magistranti

QURILISH KORXONALARIDA ISHLAB CHIQUARISH VA XO‘JALIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO‘LLARI

Annotatsiya: mazkur tezisda qurilish korxonalarida ishlab chiqarish va xo‘jalik faoliyatini takomillashtirishning zamonaviy yo‘nalishlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Qurilish sohasida resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: qurilish korxonasi, ishlab chiqarish faoliyati, xo‘jalik faoliyati, iqtisodiy samaradorlik, resurslardan foydalanish, BIM texnologiyasi, raqamli boshqaruv, Lean construction.

I.Tursunkulov, Associate Professor of Jizzakh Sambhram University

Khurazova Sharofat, Master's student of Jizzakh Sambhram University

MODERN WAYS OF IMPROVING PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITY AT CONSTRUCTION ENTERPRISES

Abstract: in this thesis, modern directions for improving production and economic activities at construction enterprises are analyzed from a scientific-theoretical and practical point of view. Issues of efficient use of resources in the construction industry, optimization of production processes, introduction of digital technologies, and modernization of the management system are highlighted.

Keywords: construction enterprise, production activity, economic activity, economic efficiency, resource utilization, BIM technology, digital management, Lean construction.

Qurilish sohasi iqtisodiyotning infratuzilmaviy rivojlanishini ta'minlovchi strategik tarmoq bo'lib, uning samaradorligi milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishiga, investitsion muhitning shakllanishiga hamda aholi turmush darajasining

yaxshilanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Qurilish tarmog'ining rivojlanishi sanoat, transport, energetika, uy-joy va ijtimoiy infratuzilma kabi ko'plab sohalar faoliyatini jadallashtiradi. Shu jihatdan qurilish korxonalarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini samarali tashkil etish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbek iqtisodchi olimlari tomonidan qurilish korxonalarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini takomillashtirish masalalari keng o'rganilgan. Jumladan, iqtisodchi olim A. O'lmasov korxonalar xo'jalik faoliyatini samarali tashkil etishda resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni boshqarish hamda ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish muhim omil ekanligini ta'kidlaydi [1]. Muallifning fikricha, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va resurslardan samarali foydalanish korxona rentabelligini oshirishning asosiy shartidir.

Shuningdek, Sh. Shodmonov iqtisodiy samaradorlikni oshirishda ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, mehnat unumdorligini oshirish hamda boshqaruv tizimini takomillashtirish ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ilmiy asoslab bergan [2]. Uning tadqiqotlarida ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligi va muvofiqlashtirilganligi korxona faoliyatining barqarorligiga xizmat qilishi qayd etiladi.

Qurilish korxonalarida ishlab chiqarish faoliyatining o'ziga xos jihati – loyihaviy xarakterga egaligi, jarayonlarning uzoq muddatli va ko'p bosqichli bo'lishi, ko'plab subpudratchilar hamda yetkazib beruvchilar bilan o'zaro hamkorlikni talab etishidir. Bundan tashqari, qurilish jarayonlari tashqi omillarga – iqlim sharoiti, xomashyo narxining o'zgarishi, logistika muammolari va moliyaviy risklarga sezgir hisoblanadi.

Shu bois qurilish korxonalarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini boshqarishda tizimli yondashuv zarur bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish va muvofiqlashtirish;
- moddiy-texnik resurslar harakatini nazorat qilish;
- moliyaviy oqimlarni boshqarish;
- risklarni aniqlash va kamaytirish;

- ichki audit va monitoring mexanizmlarini joriy etish.

Tizimli yondashuv asosida qurilish korxonalarida ishlab chiqarish va xo‘jalik faoliyatini takomillashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda bozor sharoitida raqobatbardoshlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish va ilmiy asoslangan iqtisodiy mexanizmlardan foydalanish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Qurilish korxonalarida moddiy resurslar (sement, metall konstruksiyalar, beton aralashmalari, qurilish materiallari), mehnat resurslari va texnik vositalardan oqilona foydalanish ishlab chiqarish samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Qurilish jarayonining loyihaviy xarakteri resurslarni noto‘g‘ri rejalashtirish va ortiqcha sarflanish xavfini oshiradi. Shu sababli resurslardan foydalanishni optimallashtirish ishlab chiqarish tannarxini pasaytirishning muhim instrumentidir.

O‘zbek olimi R. Alimuhamedov tadqiqotlarida qurilish korxonalarida materiallar sarfini ilmiy asosda rejalashtirish va normativlar tizimini takomillashtirish orqali umumiy xarajatlarni 10–12% gacha kamaytirish mumkinligi asoslab berilgan [3]. Bu esa tannarxni pasaytirish, foyda miqdorini oshirish hamda korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Resurslardan samarali foydalanish quyidagi mexanizmlar orqali ta‘minlanadi:

- materiallar harakatini raqamli monitoring qilish;
- mehnat unumdorligini oshirish (ish vaqtini optimallashtirish);
- texnik vositalardan to‘liq quvvatda foydalanish;
- ishlab chiqarish normativlarini qayta ko‘rib chiqish.

Natijada ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, ortiqcha yo‘qotishlar kamayadi va iqtisodiy natijadorlik yaxshilanadi.

Zamonaviy sharoitda qurilish sohasini raqamlashtirish ishlab chiqarish va xo‘jalik faoliyatini takomillashtirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. BIM (Building Information Modeling) texnologiyasi loyiha barcha bosqichlarini yagona axborot modelida birlashtirish imkonini beradi.

O'zbekistonlik tadqiqotchi B. Xolmatov raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish qurilish loyihalarida vaqt yo'qotishlarini 15–20% gacha, ortiqcha xarajatlarni esa 8–10% gacha kamaytirishini asoslab bergan [4].

Raqamli boshqaruv tizimlari:

- loyiha monitoringini real vaqt rejimida amalga oshiradi;
- moliyaviy oqimlarni nazorat qiladi;
- ishlab chiqarish rejalashtirishni avtomatlashtiradi;
- subpudratchilar bilan hamkorlikni muvofiqlashtiradi.

ERP tizimlari esa xo'jalik faoliyatining moliyaviy, ombor, logistika va kadrlar boshqaruvini yagona platformada integratsiyalash imkonini beradi. Bu esa boshqaruv qarorlarining tezkorligi va aniqligini oshiradi.

Lean construction tamoyillari ishlab chiqarish jarayonlaridagi yo'qotishlarni (vaqt, material, mehnat, ortiqcha operatsiyalar) minimallashtirishga qaratilgan boshqaruv konsepsiyasidir. Qurilish sohasida bu yondashuv loyihalarning uzluksizligini ta'minlash va qiymat yaratishni maksimal darajada oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonlik iqtisodchi N. Jo'rayev ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtirish va ortiqcha operatsiyalarni qisqartirish qurilish samaradorligini sezilarli darajada oshirishini qayd etgan [5].

Lean yondashuvi orqali:

- loyiha muddatlari qisqaradi;
- ortiqcha xarajatlar kamayadi;
- sifat ko'rsatkichlari yaxshilanadi;
- mehnat unumdorligi oshadi.

Shuningdek, "Just-in-time" tamoyili materiallar omborida ortiqcha zahiralarini kamaytirish imkonini beradi.

Qurilish korxonalarida xo'jalik faoliyatini takomillashtirish ishlab chiqarish jarayonlari bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilishi zarur. Bu jarayon quyidagi yo'nalishlarda rivojlantirilishi maqsadga muvofiq:

1. Moliyaviy rejalashtirish va budjetlashtirish tizimini takomillashtirish;

2. Ichki audit va nazorat mexanizmlarini joriy etish;
3. Xarajatlarni boshqarishning zamonaviy usullarini qo'llash;
4. Risk menejment tizimini rivojlantirish;
5. Investitsion loyihalarni iqtisodiy baholash tizimini takomillashtirish.

Xulosa. Qurilish korxonalarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini takomillashtirish zamonaviy boshqaruv yondashuvlari, raqamli transformatsiya, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali amalga oshiriladi. O'zbek olimlarining ilmiy ishlari mazkur yo'nalishda nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Integratsiyalashgan boshqaruv modeli esa qurilish korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, bozor sharoitida raqobatbardoshligini mustahkamlash va tarmoqning barqaror rivojlanishini ta'minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'lmasov, A. (2015). *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Shodmonov, Sh. (2018). *Korxona iqtisodiyoti*. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
3. Alimuhamedov, R. (2020). Qurilish korxonalarida resurslardan foydalanish samaradorligi. *Iqtisodiyot va innovatsiyalar*, 3(2), 45–52.
4. Xolmatov, B. (2021). Qurilish sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari. *Qurilish va arxitektura*, 4(1), 28–34.
5. Jo'rayev, N. (2019). Ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishning iqtisodiy asoslari. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 6(3), 61–67.
6. Tursunov, I. (2017). Korxonalarda moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish yo'llari. *Moliya va bank ishi*, 2(4), 73–79.